

זכויות חשודים - השפעה של חקיקת יסוד

09 בדצמבר 2006

חקירה של חשודים בפלילים היא פעולה שתכליתה חקר האמת וגילויה. זהו אינטרס ציבורי ראשון במעלה. לשם כך המשטרה אוספת ראיות שבית המשפט מקבלן ונעזר בהן לשם גילוי האמת. האם על בית המשפט לקבל ראיה שהושגה בדרכים לא כשרות, תוך פגיעה בזכויות החשוד, או לפסול אותה?

ניווט מהיר בדף

חקירה של חשודים בפלילים היא פעולה שתכליתה חקר האמת וגילויה. זהו אינטרס ציבורי ראשון במעלה. לשם כך המשטרה אוספת ראיות שבית המשפט מקבלן ונעזר בהן לשם גילוי האמת.

האם על בית המשפט לקבל ראיה שהושגה בדרכים לא כשרות, תוך פגיעה בזכויות החשוד, או לפסול אותה?

במשך שנים רבות נקטה מערכת המשפט בישראל עמדה אמביוולנטית בשאלה זו, עד שלאחרונה הכריעו שופטי בית המשפט העליון בעד פסילה בנסיבות שבהן מופרים עקרונות חוקתיים; במקרה דנן, זכויות האדם של החשוד. החלטה עקרונית זו ניתנה בבקשת ערעור על החלטת בית הדין הצבאי לערעורים שקיבל הודאתו של נאשם גם לאחר שהתברר כי נגבתה בטרם נמסרה לו זכותו להיוועץ בעו"ד.

עיון בנימוקי השופטים מלמד כי ההכרעה ניתנה בהשראת **"חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו"** המשפיע באופן הדרגתי, מאז קבלתו ב-1992, על החקיקה והפסיקה בישראל. השופטים קבעו כי קיימת לכל הפחות זיקה בין הזכות להיוועץ בעורך דין לבין הזכות החוקתית לכבוד ולחירות, והעדיפו אותה במקרה זה על פני החתירה לגילוי האמת. יודגש כי ההחלטה אינה מפחיתה מן החשיבות של גילוי האמת, אלא חותרת למציאת איזון בין ערכי יסוד מתנגשים: אינטרס הציבור במלחמה בפשע מול זכויות האדם.

זכויות החשוד

זכויות החשוד באשר הוא אדם נובעות כאמור מ"**חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו**" המספק הגנה כללית ללא מנייה מפורשת של זכויות. החוקים הבאים מבטיחים באופן מפורט וייחודי את זכויות החשוד בישראל: חוק סדר הדין הפלילי, פקודת הראיות, פקודת הפרוצדורה הפלילית, חוק המעצרים, חוק חקירת חשודים וחוק הסנגוריה הציבורית.

מכלל הזכויות המנויות שם הזכות להיוועץ בעורך דין זכות השתיקה נחשבות לזכויות יסוד במערכת המשפט שלנו, בהיותן הבסיס להבטחתו של הליך שיפוטי הוגן. לשם השוואה יציין כי בארצות הברית, בקנדה ובדרום אפריקה הזכות להיוועץ בעורך דין מעוגנת בחוקה; זאת משום שמקובל להניח כי לא רק החשוד יוצא נשכר ממימוש זכויותיו אלא הליך עשיית הצדק כולו. הסגור עשוי לסייע במניעת הודאות שווא ובמציאת ראיות שיוכיחו את חפותו של מרשו ויובילו בעקיפין לתפיסת העבריין האמתי. מדובר אם כן בשני עקרונות חוקתיים או בעלי זיקה לזכות חוקתית הראויים להגנה: זכויות החשוד כאדם והבטחת ההליך השיפוטי ההוגן.

"על סמך הודאה, המכונה אצלנו "מלכת הראיות", אפשר להרשיע אדם ללא ראיות תומכות של ממש"

בנוסף, דיני העונשין שלנו מטילים אחריות פלילית על חוקרים שגבו הודאות בכפייה או תוך הפעלת לחץ לא סביר; אולם חרף הגנות אלה לא נקשר עד היום קשר מפורש בין מעשה אסור של החוקר לבין פסילת הראיה שהתקבלה מוכך כך (יוצאים מכלל זה מקרי האזנת סתר שלא כדון והשגת ראיות תוך פגיעה בפרטיות, שלגביהם הסדירה החקיקה בישראל כללי פסילה).

כללי פסילה

במשפט הישראלי ההודאה זוכה למעמד על. על סמך הודאה, המכונה אצלנו "מלכת הראיות", אפשר להרשיע אדם ללא ראיות תומכות של ממש (שונה המצב בבריטניה ובארצות הברית, שם נדרשות ראיות ממשיות מחוץ להודאה). מצב זה הביא להודאות שווא ידועות רבות, כמו בפרשות של עמוס ברנס, אל עובייד, דני כץ ונאפסו.

בשל חשיבותה של ההודאה במערכת המשפט שלנו יש ערך רב לתנאי קבילותה ולכללי פסילתה. תנאים אלה מפורטים בפקודת הראיות סעיף 12 הקובעת: "עדות של הודיית הנאשם כי עבר עבירה, תהא קבילה רק אם הביא התובע עדות בדבר הנסיבות שבהן ניתנה ההודיה ובית המשפט ראה שההודיה היתה חפשית ומרצון". האם אפשר ללמוד מהוראה זאת כי הפרת הזכות לייצוג משפטי תביא לפסילת הודאת העצור? קשר לומר.

ועדת גולדברג שמונתה על ידי שר המשפטים דוד ליבאי ב-1993, עמדה על תורפה זו והמליצה לייחס משקל רב יותר לראיות חיצוניות להודאה. תרופות אחרות הוצעו בכנסת במספר לא מבוטל של הצעות חוק שקשרו בין שיטות פסולות של חקירה לבין פסילת הודאות; אולם אלה לא הבשילו לידי חקיקה.

בהיעדר פתרון סטטוטורי הגיע בית המשפט העליון להכרעה שאפשר לראותה כמהפכה או כהתפתחות בלתי נמנעת בדיני הראיות בפלילים בישראל. שינוי זה מקרב אותנו במידת מה אל גישת הפסילה הגורפת הנהוגה בארצות הברית המכונה "פרות העץ המורעל". עם זאת, ולהבדיל מהמצב בארצות הברית, אין פסילת הראיה אצלנו מכוונת להרתיע חוקרים מהפרת כללי החקירה. הפסילה אמורה להיבחן בכל מקרה לגופו כדי לברר אם קבלתה תשפיע באופן משמעותי על זכותו של הנאשם להליך פלילי הוגן.

"בשיטה האמריקנית מדובר בפסילה מנימוק חינוכי: הרתעת החוקרים מהפרת כללי החקירה"

סקירה השוואתית

שתי שיטות עיקריות נהוגות בעולם בנושא קבילות ראיות. שיטת המשפט האמריקני המוזכרת לעיל, שהתפתחה בשנות השישים ומכתיבה פסילה גורפת של ראיות שהושגו באמצעים פסולים; ושיטת המשפט האנגלי עד שנות השמונים שנטתה לקבל ראיות שהושגו באמצעים פסולים במידה והן תורמות לגילוי האמת. שיטה זו שונתה בשנים האחרונות לטובת כללי פסילה חוקיים.

הנימוקים לפסילה גם הם שונים בשתי השיטות. בשיטה האמריקנית מדובר בפסילה מנימוק חינוכי: הרתעת החוקרים מהפרת כללי החקירה; בשיטה האנגלית מדובר בהגנה על טוהר ההליך השיפוטי.

מעניין לציין כי בשתי השיטות אין טובתו האישית של הנאשם עומדת לבדה כנימוק לפסילת ראיה. בישראל שימשו הנימוקים הנזכרים בערבוביה בהחלטות בתי המשפט לפסול ראיות. בהחלטה האחרונה, שבה נפתח מאמר זה, תלו השופטים את הפסילה בדאגה ליושרה של מערכת עשיית הצדק, בדומה למקובל כיום במשפט האנגלי.

ארצות הברית:

בארצות הברית התבססה הדוקטרינה של פסילת ראיות שהושגו באמצעים פסולים עוד בתחילת המאה החולפת, בפסקי דין תקדימיים שנשענו על הזכות החוקתית להליך הוגן (התיקון החמישי לחוקה). החלטה מעניינת במיוחד ניתנה בפסק הדין "מירנדה נ' אריזונה" (1966), המחייב את השוטרים עד היום להשמיע בפני עצור מיד עם מעצרו את זכויותיו - זכות השתיקה והזכות להיוועץ בעורך דין. הימנעות ממסירת הודעה זו בפני העצור טרם חקירתו פוסלת את הדברים שעלו בחקירתו מלשמש כראיה. הזהרה זו, המכונה "מירנדה" על שם אותה החלטה, מבוססת גם היא על החוקה האמריקנית - במקרה זה, התיקון השישי לחוקה. ב-2003 הצר בית המשפט העליון את יריעת ההגנות שמספקת ההזהרה הנזכרת, כאשר התיר למשטרה לכפות על עדים לדבר כל עוד שדבריהם לא ישמשו בסיס לתביעה נגדם.

בריטניה:

בבריטניה הייתה נהוגה הלכה של פסילת ראיות שהושגו בדרכים פסולות רק לפי שיקול דעתו של בית המשפט, וגם זאת בנסיבות קיצוניות ולעתים רחוקות. ב-1985 חוקק הפרלמנט הבריטי שני חוקים שחוללו מהפכה בדיני הראיות - חוק המשטרה וראיות בפלילים המכונה PACE, וחוק שהסדיר את כללי התנהגות המשטרה. שני החוקים הרחיבו את סמכות בתי המשפט לפסילת ראיות במקרים שבהם הופרו זכויות החשוד. לפני כשנה פסק בית הלורדים בבקשת ערעור שלא לקבל ראיות שהושגו תוך שימוש באמצעים פסולים - במקרה של עינויים - גם כאשר ראיות אלה הושגו בידי נציגי מדינה אחרת שאינה בריטניה ולא על אדמתה. מאז חקיקת PACE נרשמה עלייה ניכרת במספר הערעורים שהתקבלו בשל פסילת ראיות במשפט הפלילי.

קנדה:

עד 1982 יישמה קנדה את עקרונות המשפט האנגלי בעניין קבילות ראיות, ואף הרחיקה לכת מעבר לכך בקבלה של ראיות שהושגו באמצעים מפוקפקים. בשנות השמונים השתנה גם בקנדה המצב החוקי, כאשר התקבלה מגילת הזכויות והחירויות - החוקה הקנדית. סעיף 24 לחוקה קובע כלל פסילה יחסי המאמץ גישת ביניים בין פסילת ראיות גורפת כנהוג במערכת המשפט האמריקנית לבין הימנעות מפסילה בכלל כפי שהיה נהוג בבריטניה ובקנדה עד שנות השמונים. העיקרון המנחה כאמור הוא פסילת ראיה במקרים שבהם בית המשפט הגיע למסקנה כי נפגעה זכותו של החשוד להליך הוגן. גישה דומה מופיעה בחוקה הדרום אפריקנית.

אוסטרליה:

בדומה לבריטניה מעוגנים כללי החקיקה בחוק רגיל ולא ברמה החוקתית, כפי שקיים בארצות הברית, בקנדה ובדרום אפריקה. כמו בישראל, היה זה בית המשפט האוסטרלי שהקדים ואימץ כללי פסילה אלה שעוגנו אחר כך בחקיקה על ידי הפרלמנט.

מקורות

הכתוב מבוסס על:

- אליהו הרנון, "ראיות שהושגו שלא כדין - האם נשתנה המצב המשפטי בעקבות חוק יסוד כבוד האדם וחירותו?", **מחקרי משפט** יג, תשנ"ו, 1996, עמ' 139.

• משה בן זאב "ראיות שהושגו שלא כהלכה - האמנם נפרצה הדרך לעקרון הפסילה", הפרקליט לב, 1979-1980, עמ' 466.

• בג"צ 249/82 משה ועקנין נ' בית הדין הצבאי לערעורים, פ"ד לז(2).